

Eila Stepanova, FT

ITKUJEN MYYTTISET AINEKSET JA TUONPUOLEINEN

20. maaliskuuta 2016

Minulla on suuri ilo ja kunnia olla tänään täällä Tverinkarjalaisten ystävien luona vuosikokouksessa pitämässä esitelmää minulle hyvin rakkaasta ja tärkeästä aiheesta – karjalaisista itkuvirsistä. Tämä aihe näyttää olevan hyvin tärkeä ja mielenkiintoa herättävä myös tämän seururan keskuudessa. Itselleni tämä on jo toinen kerta, kun esiinnyn Tverinkarjalaisten ystävät ry:n vuosikokouksessa – edellisestä kerrasta onkin kulunut jo tasan 11 vuotta. Itkuvirsiä on esitelty arvoisalle vuosikokousväelle aiemminkin, esimerkiksi edesmennyt professori Lauri Honko on pitänyt juhlaesitelmän Tverin itkuista maaliskuussa 1998. Silloin Lauri Honko kertoi Tverin karjalaisista itkuista ja niiden keruusta. Tietääkseni Lauri Hongon ja kollegojen tallentamat itkuvirret on nyt saatu melkein valmiiksi julkaisukuntoon, nimittäin Anneli Honko on toimittanut ja suomentanut sitä arvokasta ja ainutlaatuista aineistoa sekä kirjoittanut johdannon tulevaan julkaisuun.

Minusta on erittäin hienoa, että itkuvirsiin, tähän naisten perinteeseen ja ehkä turhaan vähän tutkittuun perinteeseen, palataan yhä uudelleen ja uudelleen. En pysty itse objektiivisesti vastaamaan kysymykseen, miksi itkuvirret kiehtovat meitä edelleen. Luulen että siihen vaikuttavat monet tekijät – se voi olla nostalgia kadotetusta runoudesta tai menneisyyden kaipuu. Yksi näistä meitä kiehtovista ominaisuuksista piilee ehkä tämän runouden lajin luonteessa ja esittäjissä. Luku- ja kirjoitustaidottomat naiset pystyivät improvisoimalla laulamaan ja sepittämään kauniita ja yleisöä syvästi liikuttavia itkuja hyvin omaperäisellä kielellä. Tämä herättää ei pelkästään ihmetystä vaan halun ymmärtää itkuvirsien syvempiä merkityksiä. Toinen seikka voi olla se, että itkuvirret ovat ikuisen eron ja lopullisen poislähdön runoutta. Itkijänaiset pystyivät vaikeissa ja ikävissä elämäntilanteissa, eron ja poislähdön hetkillä eheyttämään omaa yhteisöä, luomaan katkeamattoman yhteyden poislähtevän ja muiden välillä, oli kyse sitten morsiamesta, vainajasta tai sotaan lähtevästä.

Tänään tulen puhumaan juuri itkuvirsien ja itkijöiden yhteydestä tuonpuoleiseen ja itkujen myyttisistä aineksista.

Itkuvirret

ovat universaali ilmiö, joka tunnetaan monilla kansoilla, myös laajasti suomalais-ugrilaisilla: karjalaisilla, inkeriläisillä, vepsäläisillä, setukaisilla, vatjalaisilla, komilaisilla, udmurteilla, mordvalaisilla ja unkarilaisilla. Kuten te kaikki tiedätte, itkuvirret ovat rituaalirunoutta. Niitä esitettiin häissä, hautajaisissa, sotaan tai armeijapalvelukseen lähdön yhteydessä, mutta itkuja esitetään myös rituaalin ulkopuolella. Häätkuissa itkettiin morsianta, hänen eroaan kotoa, vanhemmistaan ja suvustaan. Häätkuilla myös varmistettiin morsiamen tuleva avio-onni pyytämällä suojelusta ja siunausta hänen sukunsa esi-isiltä. Kuolinitkuja esitettiin kuoleman hetkestä jokavuotisiin vainajan muistajaisiin. Vienan Karjalassa kolmepäiväisten hautajaisten aikana esitettiin jopa 35 pakollista itkuja. Näillä itkuilla siirrettiin vainaja turvallisesti tuonpuoleiseen, esi-isien perheeseen ja samalla varmistettiin elossa olevien turvallisuus sekä taattiin esi-isiltä tuleva apu. Rekryytti-itkut esitettiin miehen tai pojan lähtiessä sotaan tai armeijan palvelukseen. Sotaan tai armeijaan lähtö oli rinnastettavissa kuolemaan ja ikuisen eroon. Näilläkin itkuilla oli esimerkiksi suojelutarkoitus – itkijä saattoi pyytää esi-isiä tai jumalia suojelemaan miestänsä tai poikaansa vaaroista.

Rituaalinen itkentä on ollut kautta aikojen ja maailman naisten perinnettä. Naiset ovat ratkaisevassa asemassa sukujen säilymisen, jatkumisen ja sukujen välisen vaihdon kannalta ja naisilla on myös

yhteys tuonpuoleiseen. Aili Nenola ilmaisee sen näin: ”Rituaalisina surijoina he ovat tarjoutuneet – tai joutuneet – yhteisönsä tasapainon säilyttäjiksi tilanteissa, joissa kuolema oli sovitettava elämään tai muutoin menetykseen aiheuttama ahdistus oli voitettava. Itkuvirsillään he ovat pitäneet yllä yhteisön järjestystä, joka takasi suvun kaikille jäsenille, niin kuolleille kuin elävillekin, paikan kosmoksessa ja esti näitä sortumasta kaaoksen uhreiksi.”¹

Toisin sanoen erorituaaleissa ja elämän vaikeissa tilanteissa itkuvirret ovat varmistaneet, että kontaktit maailmojen välillä toimivat. Itkijä välittää itkujen kautta perinteiset yhteisön uskomukset, käsitykset kuolemasta, vainajista ja niiden olinpaikasta ja myös maailmanrakenteesta.

Itkujen myyttiset käsitteet: syndyzet ja spuassuzet

Yksi itkuvirsien ja etenkin kuolinitkujen keskeisimmistä tavoitteista on oikeanlainen kommunikaatio tuonpuoleisen kanssa. Itkujen tuonpuoleinen käsittää paitsi suvun vainajat myös tuonpuoleisen paikkana ja yliluonnolliset voimat. Tämä kommunikaatio tuonpuoleisen kanssa on luonteeltaan lempeää ja kunnioittavaa tuonpuoleisen toimijoita kohtaan, ja naiset ovat hoitaneet sen perinteistä itkukieltä ja perinteisiä teemoja käyttäen. Itkuvirsien ja itkijöiden kyky luoda yhteys tuonpuoleiseen on osa myyttistä ajattelua, jolla hahmotetaan ”aistein havaitsematonta, ajan ja paikan tuolla puolen olevaa”².

Tässä esitelmässäni käsittelen myyttisten mielikuvien, itkuteemojen ja itkukielen keskinäistä vuorovaikutusta itkuissa yleisesti esiintyvien myyttisten käsitteiden kautta – näitä myyttisiä käsitteitä on kaksi: *syndyzet* ja *spuassuzet*. *Syndyzet* on itkukielen sääntöjen mukaisesti assimiloitu hellyttely- ja monikkomuotoon sanasta *syndy*³. Se liittyy yliluonnollisiin voimiin ja ilmentää itkuissa käsityksiä tuonpuoleisesta ja siellä olijoista. Käsite *spuassuzet* on samoin itkukielen sääntöjen mukainen deminutiivi- ja monikkomuoto sanasta *spuassu*⁴, ja sitä on itkuissa käytetty osittain *syndyzet*-käsitteen synonyyminä.

Karjalaisten naisten uskomusperinteeseen kuului samanaikaisesti hyvin erilaisia elementtejä, jotka olivat myyttisiä, kansanuskoon liittyviä ja kristillisiä. Naiset uskoivat kristilliseen Jumalaan ja pyhimyksiin, rukoilivat ikonien edessä, viettivät kristillisiä pyhäpäiviä, mutta rinnalla eli usko haltijoihin, vainajiin, ylipäättään yliluonnolliseen voimaan kuten esimerkiksi pahaan silmään. Kaikki nämä elementit kietoutuivat yhteen, jolloin esimerkiksi kristilliset pyhimykset ja oman suvun vainajat tulivat yhtäpitäviksi auktoriteeteiksi⁵. Itkujen välittämä itkijänaisten uskomusperinteen kenttä ei ole poikkeuksellinen tässä suhteessa – itkuissa elävät rinnakkain esikristilliset ja kristillisen vaikutuksen myötä tulleet elementit muodostaen eri itkuvirsiperinnealueilla erilaisia kombinaatioita. Kristilliset käsitteet eivät kuitenkaan ole muuttuneet dominoiviksi, vaan niitä on mukautettu ja hyväksytty kansanuskon järjestelmään ja rituaaleihin sekä poeettiseen kieleen.

Kuten hyvin tiedätte, itkuissa ei käytetä tavanomaista puhekieltä, vaan itkuvirsien kielessä esiintyy satoja piilonimityksiä ja kiertoilmaisuja. Esimerkiksi äiti on itkukielessä minun *kallis kandajazeni* tai *ihala imettäjäseni*; sisar on minun *kanamarja kantajaiseni lapsi*; veli *ainut kultani omena ottajaiseni lapsi*; asepalvelu voi olla *tsuarin palveluksen palavat tiet*; kädet ovat *olkaoksaset* ja alkoholi *vesselät viinavedyzet* jne.⁶ Itkijänaisten käsitysten mukaan tuonpuoleisen toimijat mukaan lukien omat suvun vainajat eivät ymmärrä puhekieltä vaan ainoastaan itkukieltä, ja tämän takia itkujen esittäminen ja itkukielen käyttäminen on ainut tapa kommunikoida tuonpuoleisen kanssa⁷.

Tuonpuoleinen ja sen toimijat

Karjalaiset itkuvirret eivät yleensä tarjoa selkeää, konkreettista tai yksityiskohtaista kuvaa vainajien maailmasta⁸. Tuonpuoleiseen paikkana viitataan sekä *syndyzinä* että *spuassuzina*. Näissäkin esiintyy kuitenkin yksilökohtaista variaatiota, toiset itkijät käyttävät molempia käsitteitä synonyyminä, kun taas toisilla *syndyzet* on tuonpuoleinen ja sen toimijat ja *spuassuzet* yliluonnollisia voimia, suvun vainajat mukaan lukien. Tavallisimmin itkijä vain toteaa itkuksaan vainajan lähtevän tuonpuoleiseen

ja pyytää suvun edesmenneitä jäseniä ottamaan hänet vastaan kynttilöiden kanssa (itkuvirret on suomennettu):

Ja tulkaa te, jotka olette suurissa *syndyzissä* olijat, [...] häntä suuriin *syndyziin* ottamaan valkeiden vahapisaraisten kynttilöiden kanssa.
 Oi [te], jotka olette suuriin *syndyziin* saatetut kaikki omat, tulkaa suurissa *syndyzissä* häntä vastaan.
 Mehän suuriin *syndyziin* hänet lähetämme ja kalliisiin *syndyziin* me hänet saatamme.
 [Te], jotka olette suurissa *syndyzissä* kaksikertaiset enkeliarmoset [= vanhemmat], joutukaa näihin mitattuihin tuntiaikoihin ja tulkaa mitattuihin ja määriteltyihin minuuttiaikoihin.
 Katsokaas, me kalliisiin *syndyziin* häntä näillä minuuttiajoilla saatelemme.

Joissakin vionalaisissa itkuisissa itkijät⁹ pyytävät suvun vainajia valmistamaan tuonpuoleiseen vaskisia portaita, joita astumalla vainaja pääsisi oman perheensä luo. Kuitenkin itkuisissa ei ole selkeästi ilmaistu, meneekö vainaja portaita alas vai ylös.

Muuten suppeassa tuonpuoleisen maisemakuvauksessa esiintyvät tuonpuoleisen tuntemattomat, yksinäiset ja kapeat tiet, joita pitkin vainajan on kuljettava. Useissa kuolinitkuisissa kerrotaan tuonpuoleisen koirista, jotka saattavat haukkua uutta tulokasta. Koiran haukkumisen välttämiseksi itkijät pyytävät suvun vainajia, *syndyziä* tai *spuassuzia*, ottamaan vastaan vainaja kynttilöiden kanssa. Vionalaisissa tai aunukselaisissa itkuisissa itkijät täsmentävät, että suvun vainajien on tultava vastaan Tuonelan veräjille.

Seuraavassa esimerkissä itkijä ”nostaa kalman kansaa”:

Tulkaa [te], jotka olette kaksinkertaiset enkeliarmoset, joutukaa yksille ja samoille kaidoille tuonen teille, tulkaa valuvien vahapisaraisten kynttilöiden kanssa vastaan, [...] Oi kun, poloiset, tunnistanette, ja jos alkanevat tuonilman ja tuonen koiraset haukkumaan, niin ehkä, poloiset, silloin tunnistatte. [...]

Tuonpuoleista maailmaa vartioiva koira esiintyy hyvin vahvana myyttisenä mielikuvana muun muassa kalevalamittaisissa loitsuissa ja epiikassa. Esimerkiksi Lemminkäisen runoissa koira esiintyy yhtenä vaarana sankarin matkalla tuonpuoleiseen¹⁰. Se myös kuuluu laajalti tunnettuun kansainväliseen traditioon, esimerkiksi kreikkalaisessa ja roomalaisessa mytologiassa on tuonpuoleisen jumala Haades ja hänen koiransa Kerberos tai skandinaavisessa mytologiassa Hel ja Garmr¹¹. Kalevalaisen runouden ja itkujen välittämä tuonpuoleisen kuva erottuu kuitenkin selkeästi. Kalevalaisen runouden tuonpuoleinen on kylmä ja pimeä paikka¹², kun taas itkuisissa se näyttäytyy turvallisena, valoisana, kauniina paikkana pääosin tuonpuoleisen määritteinä käytettyjen epiteettien ansiosta, eli tuonpuoleisen epiteetit ovat aina myönteisiä – kauniit, valkoiset, suuret, ihanat syntyset. Tämä ero johtuu itkujen erilaisesta tarkoituksesta: itkijän on suostuteltava ja vakuuteltava vainaja lähtemään tästä maailmasta turvalliseen tuonpuoleiseen, jossa häntä odottaa oma perhe.

Tuonpuoleisessa oleviin suvun vainajiin viitataan itkuisissa kahdella tavalla: itkijä voi osoittaa joko konkreettista vainajaa käyttämällä vastaavaa piilonimitystä, tai kokoavasti vainajia yleensä käyttämällä sukulaisia tarkoittavaa piilonimitystä, esimerkiksi *helie heimokunta*, *občoi omakunta* –

heleä heimokunta, yhteinen omakunta. Myös käsitteen *syndyzet* voi tulkita joissakin tapauksissa viittaavan metonymisesti yleisesti suvun vainajiin, samaan tapaan kun sanan 'perhe'. Praskovja Saveljeva puolestaan rinnastaa suvun vainajat *spuassuziin* jotka oleskelevat *syndyziissä*:

Tulkaa [te], jotka olette suurissa *syndyziissä* [tuonpuoleisessa] olijat
suuret *spuassuzet* [vainajat] häntä suuriin *syndyziin* ottamaan
valkeiden ja vahapisaraisten kynttilöiden kanssa.
Oi [te], jotka olette suuriin *syndyziin* saatetut kaikki omat,
tulkaa häntä suurissa *syndyziissä* vastaan.

Kalevalamittaisessa runoudessa ja vienankarjalaisissa itkuissa ja joiuissa tuonpuoleisesta käytetään muun muassa nimeä *Tuonela* ja muiden alueiden itkuissa esiintyy Tuoni. Itkuissa käytettyä sanaa *tuoni* ei voida kääntää suppeasti ”kuolema” (kuten KKS *tuoni – kuolema), vaan pikemminkin sana liittyy kalevalamittaisesta runoudesta tunnettuun *Tuoneen*, tuonpuoleisen hallitsijaan¹³, jonka koirat voivat haukkua uutta vainajaa tai jonka hallitsemia tuntemattomia teitä vainaja joutuu kulkemaan. *Tuonella*, tuonpuoleiseen ja vainajien olinpaikkaan assosioituvalla myyttisellä olennolla, on mahdollisesti arkaaiset juuret – vastaavanlainen olento *Toon* löytyy setukaisten itkuvirsistä. Tuoni voikin kuvastaa laajempaa yhteistä itämerensuomalaista perintöä¹⁴. *Tuoni* (kuten myös *Toon*) paljastaa yhden myyttisen ajattelun arkaaisen elementin, joka on säilynyt merkityksellisenä itkukielen sanastossa ja joka on säilynyt huolimatta kristinuskon suuresta vaikutuksesta kuolemanjälkeistä elämää koskeviin käsityksiin.

Rukous ja itkuvirsi

Myyttisen ajattelun ja tiedon kerrostunut luonne näkyy selvimmin kristillisten käsitteiden, myyttisten olentojen ja uskomusten sulautumisessa kansanomaiseen uskomusjärjestelmään. Itkuissa kristilliset ja kansanomaiset mielikuvat, toimet ja käsitteet limittyvät ja muokkautuvat erilaisiksi yhdistelmiksi. Monet itkijät aloittavat itkuvirtensä lauseella, joka alkaa ortodoksiselle rukoukselle tyypillisellä alkuformulalla ”Herra Jumala siunatkoon” ja jatkuu useimmiten itkukielellä tarkentaen, keneltä muulta Jumalan lisäksi ja mihin tarkoitukseen siunausta pyydetään (herättämään vainajaa, puhumaan vainajan kanssa, lämmittämään morsiuksaana jne).

Pysyvimpinä tämän tyyppisissä itkujen aloituksissa esiintyvät rukouksen lisäksi taivaan enkelit, joita eri itkijät määrittelevät kukin omalla tavallaan, esimerkiksi Horenja Fedotovalla enkelit ovat *spuassuzien* luomat eli asettamat, ja Valentina Martynova rinnastaa enkelit taivaan tsaareihin. Useilla itkijöillä esiintyvät seitsensuipiset enkelit, jotka viittaavat Raamatusta (Jes. 6:2) tunnettuihin enkelihahmoihin, kuusisuipisiin serafeihin. Ylläpitääkseen *s*-alkuista alkusointua itkijät ovat vaihtaneet enkelten siipien määrän¹⁵. Nämä enkelit seisovat seitsenmillätoista hirsikerroksilla tai katon yläpuolelle kiinnitetyillä pintalautoilla, mikä taas viittaa karjalaisen tuvan pyhässä nurkassa oleviin ikoneihin.

Kahden eri lajin – itkuvirsien ja kristillisten rukoustekstien – synteesi itkujen aloituksessa ei ole satunnaista tai yllätyksellistä. Kyse on esikristillisen ja kristillisen perinteen yhteensulautumisesta, joka määrittää koko kansanuskon kontekstia. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun hautajais- ja hääperinteisiin ovat liittyneet kiinteästi sekä esikristilliset että kristilliset menot, muun muassa itkuvirret ja rukoukset ikonien edessä tai hautausmaalla. Rukoukset ristinmerkkeineen ja kumarruksineen lausuttiin ylipäätään aina ennen johonkin tärkeään asiaan tai toimeen ryhtymistä pyytäen muun muassa Jumalan siunausta. Hautajaisten ja muistotilaisuuksien aikana esitettiin esimerkiksi veisu Pyhälle Kolminaisuudelle: ”Pyhä Jumala, pyhä Väkevä, pyhä Kuolematon, armahda meitä”.

Myös itkuissa naiset kääntyivät yliluonnollisten voimien puoleen, joten sekä itkuilla että rukouksilla on osittain sama tarkoitus – kommunikaatio yliluonnollisen ja tuonpuoleisen kanssa ja näkyvän ja

näkymättömän maailman välisen yhteyden ylläpito.¹⁶ Rukoustyypinen alku vahvistaa itkun vakavuuden, yhteyden yliluonnollisen kanssa ja sen merkityksellisyyden myös rituaalirunoutena.

Spuassuzet osoittaa tärkeitä ihmisiä ja ilmiöitä

Käsitteellä *spuassuzet* ilmaistaan yliluonnollisia voimia. Käsitettä käytetään luonnon ilmiöiden ja objektien yhteydessä tai ihmisen onnen ja terveyden lähteenä sekä kuoleman aiheuttajana. Kuvatessaan eri yhteydessä luonnon ilmiöitä tai objekteja kuten aamua, aurinkoa, lintuja, kasveja ja niin edelleen itkijät useimmiten korostavat, että nämä ovat *spuassuzien* siunaamat, asettamat, tai käyttävät pelkästään genetiivimuotoa *spuassuzien*:

kukkahien spoossuzien blahoslovitit kuldažet kuburindakägyöt – ihanien spuassuzien siunatut kultaiset kupurintakäköset (Anni Kuznecova, KOTUS 10122_1bz)

Oi kudamazet oletta kallehien spuassuzien azetetut kaunehet i kanervomuahuot – Oi [te] jotka olette kalliiden spuassuzien asetetut kauniit kanervamaat (Aleksandra Nesterova, Fon. 2020/18)

polvi spoassuzien paistajat päiväzet – polvi spuassuzien paistavat auringot (Fon. 1025/3d, Anna Kuznecova)

on šugeijen spoosujen sud'binat suud'ittu – on kauniiden spuassuzien kohtalot määrätty (Fedotova Hourenja, KA. 63/74)

Käsitettä *spuassuzet* käytetään kuvaamaan tiettyjen henkilöiden, useimmiten kummitädin ja lasten, erityisyyttä tai tärkeyttä. Piilonimityksissä kummitäti määritellään usein *spuassuzien* eli jumalolentojen, Jumalan, pyhän kautta: *Oi kukkahan spuaššuzen azetettu kupelivedyzistä kuonnuttaja rissinmuamo – Oi ihanan spuassuzen asetettu kastevedestä nostaja kummitäti (Maria Nesterova, Fon. 2018/4)*. Tällä tavalla korostetaan kummitädin korkeaa statusta ihmisen elämässä, kun itse piilonimityksestä huokuu kunnioitus ja arvonanto.

Itkuista myös välittyy käsitys siitä, että lapset voivat olla *spuassuzien* määräämiä tai antamia, mikä korostaa entisestään äiti–lapsi-suhteen erityistä merkitystä itkijöille. Seuraavassa esimerkissä äiti pyytää poikaansa pysymään läheisenä äidin kanssa myös sen jälkeen, kun poika on naimisissa:

Älä onnetoman itseni vartaloita [minua] omistaan vieroita, minähän kun kallein käsin kasvattelin ja armain käsin hoitelin, oi kylvettämäiseni [poika], olithan auliilta spuassuzilta kysytty kylmien kyyneltesien kanssa, urheilta spuassuzilta rukoillen kysytty, ainut aarre aikaansaamaiseni [poika].

Itkijä-äiti korostaa, että lapsi on saatu yliluonnollisilta voimilta pyytäen ja rukoillen. Tässä tapauksessa viittaaminen yliluonnollisiin voimiin voimistaa äidin pyyntöä, painottaa äidin ja pojan siteen yliluonnollista erityislaatua. Näin itkijä pyrkii takaamaan suhteen jatkumisen. Praskovja Saveljeva taas pahoittelee ja valittaa itkussaan, etteivät *spuassuzet* ole antaneet hänelle lapsia:

*Niin ei murheellisella vartalolla [minulla] ole omia leivittäjiä,
eikä minulle parhaat spuassuzet annettu omia
pieniä kantamaisia kasvattaa eikä kaitsea.
Ovat minua suuret spuassuzet näistä kohdistu loukanneet,
ankeaa, aivan apeutunutta vartaloa [minua]
armaat spuassuzet satuttivat.*

Praskovjan valitus alkaa maininnasta, ettei hänellä ole omia leivittäjiä eli turvaa, mikä voi tässä tapauksessa tarkoittaa sekä aviopuolisoa että lapsia. Seuraavassa itkijä tarkentaa, etteivät yliluonnolliset voimat antaneet, suoneet hänelle omia lapsia, ja toteaa, että hän tuntee itsensä loukatuksi. Tässä on itkuille tyypillinen valituksen kaava – itkijä esittelee murheensa ja toteaa

kieltolauseella, etteivät jumalat, vainajat tai vanhemmat suoneet onnea (eli murheen tai esitetyn ongelman vastakohtaa), ja kertoo omista surun ja ikävän tunteistaan. Itkuissa ei ole tilaa vihan tunteille, ei protestille kohtaloa tai kohtalon määrääjiä vastaan eikä muille vahvoille negatiivisille tai aggressiivisille tunteille; kyse on murheista kertomisesta ja sitä kautta mielipahojen helpottamisesta.

Spuassuzet ja kuolema

Spuassuzet-käsitettä käytetään kuolemaa kuvaavissa, suhteellisen vakiintuneissa ilmauksissa: *Vain on valgiet valda spuassuzet siuda ylen vagavazekse vagautettu. Vain on udalat ugodnikkazet siuda ylen userdno uinotettu* – Vain on valkeat *valtaspuassuzet* sinua ylen vakavaksi vakavoitu. Vain on urheat pyhittäjät sinua ylen ahkerasti uinutettu.

Näissä kuoleman kuvauksissa *spuassuzet* ja muutamassa kertolausumassa *ugodnikkazet* ovat aktiivisia toimijoita ihmistä kohtaan. Itkijät toteavat ja kertovat vainajalle mitä on tapahtunut, ja siten selittävät vainajan puhumattomuutta ja liikkumattomuutta.

Eräs äiti suree poikaansa tsasounassa ja pohtii itkuvirressään tämän tekemää itsemurhaa. Äiti kysyy pojaltaan, keneltä tai mistä hän sai itsetuhoisen ajatuksen – oliko sanoma tullut *spuassuzilta*, oliko teko *spuassuzien* virhe vai oliko se pojan oma päätös:

Ihoseni [poikani], ilmestyit viluilta vierailta rannoilta.
Ihana kantajaiseni [minä-äiti] ilostuin,
suurten ilojen kanssa tulit suurissa ikävissä.
Kytevä äitiraukka [minä] kysyi:
”Miksi olet suurissa ikävissä, idättämäiseni [poikani]?”
Yritin kylmennyit äitiraukka kysyä,
niin et voinut ankealle äitiraukalle sanoa,
että oliko viisailta *spuassuzilta* viestit,
vai suuret *spuassuzet* sinulle, Vanjaseni, antoivat
sellaiset virheet suuriin *spuassuziin* lähteä,
vai omasta mielestäsi teit ennalta määräämättömät surmat?

Itkijä kuvailee myös omat tuloksettomat yrityksensä herättää poika tuonpuoleisesta: *Kuottelin muamorukka virottua viekkahista syndyzistä. Ei viekkahat spuassuzed virotettu* – Yritin äitiraukka elvyttää viisaista *syndyzistä*. Eivät viisaat *spuassuzet* elvytetty.

Spuassuzilta lupa tulla elävien eteen

Kuolinitkuissa itkijät kehottavat vainajaa kääntymään *spuassuzien* puoleen saadakseen luvan tulla puhumaan elävien kanssa, mikä on olennainen osa vainajan herättämisen teemaa. Naiset pyytävät vainajia polvistumaan *spuassuzien* edessä, rukoilemaan heitä, kumartamaan heille, kysymään heiltä lupaa:

kysy auliilta *spuassuzilta* kaikin tavoin,
eikö sinua päästetä meidän kanssa
suunsisäisiä sopuisia suusanallisia neuvotteluita pitämään
näiden aikojen jälkeen, puolten vuosien [puolen vuoden kuluttua kuolemasta].

Samalla tavalla itkijät kehottavat vainajia kääntymään *spuassuzien* puoleen ja pyytämään, rukoilemaan elossa oleville sukulaisille onnea, terveyttä ja apua: *moužet polvi spuassuzila syöttäjäzillä umolietet eigo olovat spuassuzet syöttäjäzet onehela ičelläni vielä hyväjä zdorovjazie annettoo* – ehkä polvi *spuassuzilta* syöttäjäziltä rukoilet eikö suuret *spuassuzet* syöttäjäiset onnettomalle itselleni vielä hyviä terveyksiä antaisi (Kärgina Aleksandra, KOTUS 10096_2az (4)).

Tässä tapauksessa vainaja ikään kuin toimii välittäjänä itkijän ja *spuassuzien* välillä. Taas itkijä puolestaan toimii välittäjänä perheen elävien jäsenten ja tuonpuoleisen toimijoiden välillä.

Spuassuzilta pyydetään kuolemaa itselleen

Oman suvun konkreettisilta vainajilta ja ylipäättään *spuassuzilta* itkijä saattaa pyytää myös itselleen kuolemaa. Tämä ilmaistaan epäsuorasti, kuten itkuissa on tapana. Syyt tämäntyyppisiin pyyntöihin vaihtelevat kunkin itkijän tilanteen mukaan, useimmiten syynä ovat kuitenkin huono elämänlaatu ja yksinäisyys. Seuraavassa esimerkissä itkijä kehottaa äiti-vainajaa kysymään *spuassuzilta* eikö hänet voisi ottaa *syndyziin*:

Oi armas äiti raukkani, yritä urheilta *spuassuzilta* rukoilla
 eikö urheat *spuassuzet* urheisiin *syndyziin* nopeammin laittaisi.
 Oi näille ilmoille laatija kantajaiseni [äiti],
 yritä onnetonta kurjaraukkaa kuunnella
 polvi *spuassuzille* polvistua
 eikö polvi *syndyziin* nopeammin otettaisi.
 Enhän kiero ja kirottu kurjaraukka voi
 kiireisiä maailmoja myöten enempää mitenkään kiirehtiä.
 Oi urhea kantajaiseni, en voi opettamien luona olevilla paikoilla [aviomiehen
 perheessä]
 näitä erittäin suuria talouksia hoitaa.
 Vaikka ankea [minä] armailla ilmoilla päällä suuret joukot asetin,
 niin ei keneltäkään tullut minkäänlaisia apuja.

Lopuksi

Myyttiset mielikuvat ja myyttinen tieto tuonpuoleisesta ja sen toimijoista ovat näkyvä osa itkuvirsiä, etenkin kuolinmenoihin liittyvissä itkuissa. Itkijänaiset pitävät yllä suhteita kuolleiden ja elossa olevien perheenjäsenten välillä, he välittävät kuulumiset tuonpuoleiseen ja pyytävät vainajilta apua tai siunausta. Itkuvirren esittäminen on naisten kommenttien mukaan oikea tapa ”puhua” tuonpuoleisen ja vainajien kanssa. Eri itkijöillä ja eri alueilla tuonpuoleisen kuvaus ja sitä tarkoittavien monimerkityksellisten käsitteiden *syndyzet* ja *spuassuzet* käyttö voivat varioida. Itkijöiden käsitykset tuonpuoleisesta ovat sekä yhteisiä ja jaettuja että yksilöllisiä käsityksiä. Se, millaisena tuonpuoleinen ja sen toimijat itkuissa näyttäytyvät, riippuu paljolti itkijän sisäistämästä uskomusjärjestelmästä kokonaisuudessaan. Toisilla itkijöillä tuonpuoleisen kristilliset piirteet korostuvat enemmän. Toisilla taas voi olla enemmän kokemusta ja tietoa kansanomaisesta uskomusjärjestelmästä, ja heidän itkuissa tuonpuoleinen on vastaavasti erilainen tila, jossa esikristilliset ja kristilliset elementit ovat erillään. Yhteistä kaikkien itkijöiden myyttisissä mielikuvissa tuonpuoleisesta on *syndyzet*- ja *spuassuzet*-käsitteiden käyttö ja erityisen lempeä yhteydenotto vainajiin itkujen välityksellä.

Syndyzet liittyy keskeisesti tuonpuoleiseen ja suvun vainajiin. Käsite *spuassuzet* taas tarkoittaa suurimmaksi osaksi yliluonnollisia, jumalallisia voimia. Kuitenkin sekä *syndyzet* että *spuassuzet* edustavat molemmat pohjimmiltaan yliluonnollisia voimia. *Spuassuzet* dominoivat kaikessa, missä on havaittavissa kristinuskon vaikutusta menoissa ja käsitteistössä, ja *syndyzet* puolestaan viittaavat selvemmin kaikkeen esikristilliseen yliluonnolliseen.

Tuonpuoleisessa olevat tai sinne lähtevät vainajat toimivat vain siinä määrin kuin itkijä kehottaa heitä toimimaan; itkuissa ei kuvata suvun vainajien itsenäistä toimintaa. Itkijä herättää, nostaa vainajan tai vainajia ja kehottaa heitä imperatiivimuodossa toimimaan: tulkaa vastaanottamaan, tule lintuna tähän maailmaan keskustelemaan, yritä pyytää *spuassuzilta* lupaa (tiettyyn toimintaan), sanokaa terveiset, vie viestit, kerro kaikki tämänilmaisesta elämästäni, herää puhumaan, kuuntele minun valitukseni, anna anteeksi, rupea minua auttamaan, anna parempi osa. Itkijä voi myös pyytää kohteliaasti: etkö voi viestittää, etkö voi herätä, etkö voi tulla unessa näyttäytymään, etkö tule puhumaan ja niin edelleen. Itkuissa vainajan toiminta keskittyy kahteen osa-alueeseen – kommunikointiin (puhuminen, kertominen, kuunteleminen) ja avustamiseen (uuden vainajan vastaanotto, onnen, terveyden tai avun

tarjoaminen)¹⁷. Molemmat toiminnan osa-alueet ovat tärkeitä juuri elävän yhteisön kannalta, toiminta kohdistuu yhteisöön ja hyödyntää eläviä yhteisönjäseniä. Itkijä toimii välittäjänä sekä ylipäätään tuonpuoleisen ja yliluonnollisen välillä että konkreettisten vainajien ja elävän yhteisön välillä. Itkijä varmistaa itkukieltä käyttäen, että dialogi kuolleiden ja elävien välillä sekä siteet tuonpuoleisen ja tämänpuoleisen maailmojen välillä toimivat.

Kiitos!

Viitteet, lyhenteet ja lähdeluettelo

---

¹ Nenola, Aili 2004: 29

² Siikala 2012: 53

³ ks. KKS *synty: alku-, syntyperä; syntyloitsu, -sanat; myös myyttinen olento

⁴ ks. KKS *spoassa: Vapahtaja, Kristus; myös ilmojen ja luonnonvoimien hallitsija; ven. Спас, Спаситель

⁵ Järvinen 2004: 223

⁶ Stepanova A. 2012, Sanakirja

⁷ Stepanova A. 2003: 1n86

⁸ Konkka 1985: 62; vrt. Mansikka 1924

⁹ esim. Maria Malikina, Fon. 343/13, KP 38

¹⁰ Frog 2010: 377–394

¹¹ ks. Siikala 2002: 107–108, 134–138

¹² ks. Siikala 2002: 160–162; Tarkka 2005: 308–309

¹³ Siikala 2002: 145

¹⁴ Hurt 1904, toisinto 253; Arukask 1999: 90; vrt. E. Stepanova 2011

¹⁵ vrt. Siikala 2007: 196

¹⁶ Vrt. Stark 2002: 138–146; Järvinen 2004: 188

¹⁷ vrt. Caraveli-Chaves 1980